

УДК 678.664:661.715.4

В.І.Штомпель, С.В.Рябов, С.І.Сінельников, О.А.Опанасенко

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ЗШИТИХ β -ЦИКЛОДЕКСТРИНВМІСНИХ КОПОЛІМЕРІВ ТА ЇХ СОРБЦІЙНА ЗДАТНІСТЬ

Методами рентгенографії у малих та широких кутах досліджено надмолекулярну структуру похідних β -ЦД і полімерів на їх основі. Аналіз експериментальних даних показав, що полімери, до складу яких входять похідні β -ЦД різної хімічної будови, мають значні відмінності у мікрогетерогенній структурі. Вивчено сорбційні властивості отриманих полімерів. Найбільша величина адсорбції метилоранжу характерна для полімеру на основі малеїнату β -ЦД.

ВСТУП. Загальновідомо, що надмолекулярна структура полімерів суттєво впливає на їхні фізико-хімічні властивості. Одним із найточніших поширених методів дослідження структури полімерних матеріалів є рентгеноструктурний аналіз, в основі якого лежить явище дифракції рентгенівських променів на тривимірній кристалічній ґратці. Залежно від хімічної будови структура полімерів може змінюватися від кристалічної до аморфної, від гомогенної до гетерогенної, що, в свою чергу, визначає властивості матеріалів. У літературі [1] охарактеризовано фізико-хімічні властивості β -ЦД-вмісних зшитих полімерів, однак дослідження їх структури не проводились.

Мета даної роботи — вивчення надмолекулярної структури полімерів на основі β -ЦД-похідних та її впливу на сорбційні властивості досліджуваних речовин. Встановлення залежності властивостей полімеру від його структури є перспективним для створення нових полімерних матеріалів із визначеними характеристиками, наприклад, ефективних сорбентів для очищення навколишнього середовища від забруднювачів.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА. Для виконання експериментальної роботи брали такі реагенти: β -циклодекстрин (β -ЦД), молекулярна маса (ММ) 1135, виробництво фірми Cyclolab Ltd. (Угорщина); малеїновий ангідрид (МА), ММ 98; метакриловий ангідрид (МетА), ММ 154; метилоранж (МО), ММ 327; етилендиметакрилат (ЕДМА), ММ 198; діетиламіноетилметакрилат (ДЕАЕМ), ММ 185.

Розчинники — дистильована вода, ізопропіловий спирт, ацетон кваліфікації ч.д.а., диметилформамід кваліфікації ч.д.а., висушений і перегнаний.

УФ-спектри записували на UV-Vis спектрофотометрі UV-2401 PC фірми Shimadzu (Японія) з діапазоном частот 190—800 нм. За допомогою УФ-спектрів визначали концентрацію МО в розчині. ІЧ-спектри отримували на ІЧ-спектрометрі з Фур'є-перетворенням Tensor-37, Bruker (Німеччина) у діапазоні частот 400—4000 см^{-1} .

В основі синтезу β -ЦД-похідних, використаних у даній роботі, лежить методика, описана в літературі [2], зі змінами, наведеними в роботі [3]. Методику синтезу зшитих кополімерів β -ЦД, які різняться між собою мольним співвідношенням та якісним складом компонентів, та їх ІЧ-спектри наведено в статті [1].

У даній роботі застосовували наступні похідні: β -ЦД(МА)₅ та β -ЦД(Мет)₅ (β -ЦД, ацильований МА та МетА у мольному співвідношенні 1:5 відповідно).

Структуру отриманих кополімерів вивчали методами широко- і малокутового розсіювання рентгенівських променів. Ширококутові рентгенівські дослідження здійснювали на дифрактометрі ДРОН-4-07, рентгенооптична схема якого виконана на "проходження" первинного пучка випромінювання через зразок. Малокутові рентгенівські дослідження проводили за допомогою камери КРМ-1 зі щільною колімацією первинного пучка випромінювання, зробленою по методу Краткі. Експериментальні профілі інтенсивності нормували на величину фактора послаблення первинного пучка зразком полімеру та на його розсіювальний об'єм. Усі рентгеноструктурні дослідження виконували в CuK_{α} -випромінюванні, монохроматизованому Ni-фільтром при температурі 22 ± 2 °С.

Сорбційні властивості полімерів у водному

середовищі вивчали за наступною методикою. Спочатку готували вихідний розчин МО з концентрацією 0.012 %; у конічних колбах 5 мл вихідного розчину МО розводили 15 мл води, потім додавали по 20 мг різних сорбентів (кополімерів β -ЦД) у кожну колбу. Після перемішування протягом доби розчини центрифугували і визначали концентрацію барвника методом УФ-спектроскопії.

ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ. При проведенні аналізу ширококутових рентгенівських дифрактограм вихідних β -ЦД, β -ЦД(МА)₅ і β -ЦД(МетА)₅ (рис. 1) встановлено, що на відміну

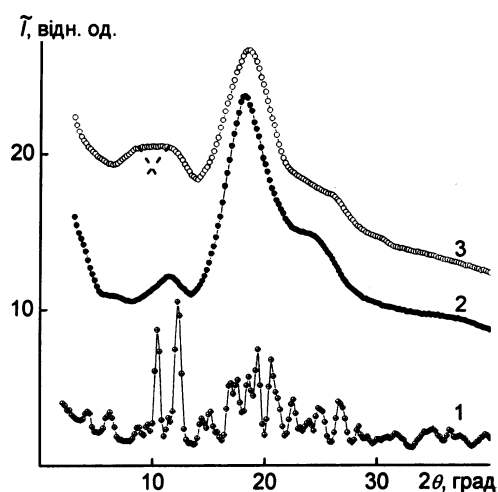

Рис. 1. Ширококутові рентгенівські дифрактограми зразків β -ЦД (1), β -ЦД(МА)₅ (2) і β -ЦД(Мет)₅ (3).

від β -ЦД, який є висококристалічним макроциклічним олігосахаридом із рівнем кристалічності близько 85 % ([4]), зразки β -ЦД із прищепленими фрагментами молекул малеїнового або метакрилового ангідридів (β -ЦД(МА)₅ чи β -ЦД(Мет)₅) мають переважно аморфну структуру.

Так, прояв на рентгенівській дифрактограмі β -ЦД значної кількості дифракційних максимумів дискретного типу на фоні уявного малоінтенсивного аморфного гало з вершиною при $2\theta \sim 20^\circ$ вказує на його високий рівень кристалічності. Оцінка ефективного розміру (L) кристалітів проведена за методом Шеррера [5]:

$$L = 0.9\lambda(\beta \cos \theta_m)^{-1},$$

де λ — довжина хвилі характеристичного рентгенівського випромінювання ($\text{CuK}\alpha = 0.154 \text{ нм}$);

β — кутова напівширина синглетного дифракційного максимуму з кутовим положенням $2\theta_m$ (для визначення використовували два найінтенсивніші дифракційні максимуми при $2\theta_m = 10.4^\circ$ і 12.3°), дає значення близько 14 нм.

На відміну від β -ЦД ширококутова рентгенівська дифрактограма β -ЦД(МА)₅ містить два дифракційні максимуми дифузного типу (аморфні гало) різної інтенсивності при $2\theta_m 18.2^\circ$ і 24.3° , а також дифракційний максимум незначної інтенсивності, вершина якого знаходиться в області кутів розсіювання 2θ , де розташовані найінтенсивніші дифракційні максимуми на дифрактограмі β -ЦД (криві 1, 2). Враховуючи кутове положення ($2\theta_m \approx 11.4^\circ$) та кутову напівширину цього дифракційного максимуму, його ідентифікували як мультиплетний, що характеризує існування кристалічної структури β -ЦД в об'ємі β -ЦД(МА)₅, а структуру β -ЦД із прищепленими фрагментами молекул малеїнового ангідриду — як аморфно-кристалічну. Проведена за методом авторів роботи [4] оцінка відносного рівня кристалічності виявила, що він не перевищує 12 %.

При порівнянні рентгенівських дифрактограм зразків β -ЦД(МА)₅ і β -ЦД(Мет)₅ з'ясовано, що структура β -ЦД із прищепленими фрагментами молекул метакрилового ангідриду (β -ЦД(Мет)₅) також є аморфно-кристалічною і подібною до структури β -ЦД(МА)₅. На це вказує прояв на дифрактограмі β -ЦД(Мет)₅ двох інтенсивних аморфних гало при $2\theta_m 18.5^\circ$ і 26.0° , співвідношення інтенсивності яких аналогічне аморфним гало на дифрактограмі β -ЦД(МА)₅ (криві 2, 3). Разом з тим, на відміну від мультиплетного дифракційного максимуму при $2\theta_m 11.4^\circ$ на дифрактограмі β -ЦД(МА)₅ (крива 2), рентгенівська дифрактограма β -ЦД(Мет)₅ містить два дифракційні максимуми дискретного типу (розкритий мультиплетний максимум) при $2\theta_m 8.6^\circ$ і 11.4° , які характеризують кристалічну структуру β -ЦД-складової (крива 3). Оцінка рівня кристалічності показала, що він становить близько 15 %, а величини ефективного розміру кристалітів (із використанням кутової напівширини даних двох дифракційних максимумів) — що $L \approx 2.9$ і 3 нм відповідно.

Зовсім інша структура притаманна полімерам сітчастої будови, отриманим радикальною полімеризацією суміші β -ЦД(МА)₅ або β -ЦД

(Мет)₅, ЕДМА і ДЕАЕМ, взятих у мольному співвідношенні 1:5:5 відповідно. Так, аналіз ширококутових рентгенівських дифрактограм цих полімерів (рис. 2) виявив, що на відміну від подібної аморфно-кристалічної структури β-ЦД(МА)₅ і β-ЦД(Мет)₅ у вихідному стані структура полімерів, у складі яких вони присутні, суттєво різна.

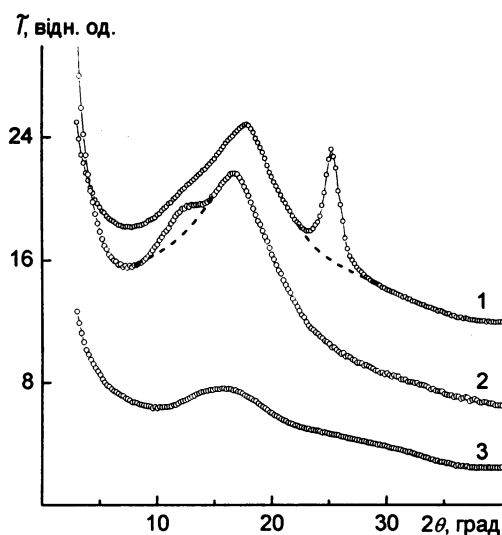

Рис. 2. Ширококутові рентгенівські дифрактограми полімерів сітчастої будови П-1 (1), П-2 (2) і П-3 (3).

Зокрема, прояв на дифрактограмі полімеру на основі β-ЦД(МА)₅ одного дифракційного максимуму дискретного типу ($2\theta_m = 25.2^\circ$) на фоні аморфного гало ($2\theta_m \approx 17.7^\circ$) характеризує структуру цього полімеру як аморфно-кристалічну (крива 1). Відносний рівень кристалічності і ефективного розміру кристалітів цього полімеру (П-1) було оцінено за методиками, описаними в роботах [4, 5], і встановлено, що $X_{кр} \approx 22\%$, а $L \approx 5.2$ нм.

На рентгенівській дифрактограмі полімеру П-2, до складу якого входять макроцикли β-ЦД із прищепленими фрагментами метакрилового ангідриду, проявляються два дифракційні максимуми дифузного типу різної інтенсивності при $2\theta_m$ 12.8° і 16.6° (крива 2), які вказують на аморфну структуру цього полімеру. Відомо, що прояв на рентгенівській дифрактограмі двох і більше дифракційних максимумів дифузного типу притаманний полімерам розгалуженої будови [6], саме тому наявність двох аморфних гало на дифрактограмі полімеру на основі β-ЦД(Мет)₅ характе-

ризує наявність бічних відгалужень від міжвузлових карболанцюгових молекулярних ланок. Виходячи з кутового положення аморфних гало на дифрактограмі полімеру П-2, середня відстань d між шарами міжвузлових молекулярних ланок і їх бокових відгалужень, згідно із рівнянням Брегга:

$$d = \lambda(2\sin\theta_m)^{-1},$$

становить 0.69 і 0.53 нм.

Виявлені структурні відмінності полімерних сіток на основі β-ЦД(МА)₅ та β-ЦД(Мет)₅ і метакрилатних компонентів (ЕДМА і ДЕАЕМ) зумовлені тим, що макроцикли β-ЦД із прищепленими фрагментами молекул малеїнового ангідриду β-ЦД(МА)₅ виступають у ролі наповнювача полімеру, тоді як прищеплені фрагменти молекул метакрилового ангідриду до циклодекстринових макроциклів β-ЦД(Мет)₅ здатні полімеризуватися за радикальним механізмом. Тому формування кристалітів у об'ємі полімеру на основі β-ЦД(МА)₅ є наслідком кристалізації макроциклів β-ЦД із прищепленими фрагментами молекул малеїнового ангідриду (П-1), при цьому відмінність кристалічної структури полімерних сіток від структури β-ЦД(МА)₅ у вихідному стані обумовлена кристалізацією макроциклів β-ЦД в обмеженому просторі полімерної сітки. У свою чергу, полімеризація за радикальним механізмом фрагментів метакрилового ангідриду, прищеплених до макроциклів β-ЦД, одночасно з полімеризацією метакрилатних компонентів (ЕДМА і ДЕАЕМ) полімеру унеможливає кристалізацію макроциклів β-ЦД і вони виступають у ролі бічних відгалужень від міжвузлових карболанцюгових молекулярних ланок полімерної сітки.

Доказом кристалізації макроциклів β-ЦД із прищепленими фрагментами молекул малеїнового ангідриду у складі полімеру П-1 та знаходження у бічних відгалуженнях від міжвузлових карболанцюгових молекулярних ланок полімерної сітки П-2 є ширококутова рентгенівська дифрактограма полімерних сіток на основі ЕДМА і ДЕАЕМ (П-3), на якій, крім інтенсивного дифракційного максимуму дифузного типу (аморфного гало) при $2\theta_m$ 15.8° , присутній також малоінтенсивний дифузний максимум при $2\theta_m \sim 30^\circ$ (рис. 2, крива 3). Цей максимум є на всіх рентгенівських дифрактограмах метакрилатних оліго- і полімерних сіток [7].

Крім аморфної та аморфно-кристалічної структури полімерів, вивчали також їхню мікрогетерогенну структуру (на нанорозмірному рівні). Так, з аналізу профілів інтенсивності малокутового розсіювання рентгенівських променів досліджуваних зразків полімерних систем, представлених, в одному випадку, у вигляді залежності I від 2θ (рис. 3), а в іншому — залежності s^3I від s^3 згідно з роботою [8], де I — інтенсивність розсіювання при щільній колімації первинного пучка випромінювання, а s — значення хвильового вектора у просторі зворотної ґратки ($s = \lambda^{-1} \cdot 2\sin\theta$), впливає, що всі досліджувані полімери характеризуються чіткою мікрогетерогенною структурою. Інакше кажучи, в об'ємі полімерів існують мікрообласті гетерогенності, контраст електронної густини $\Delta\rho$ між якими має значну величину, при цьому $\Delta\rho = \rho - \langle\rho\rangle$, де ρ , $\langle\rho\rangle$ — локальне і середнє значення електронної густини у двофазовій системі.

Відсутність інтерференційного максимуму на профілях інтенсивності малокутового розсіювання досліджуваних полімерів указує на стохастичний характер розміщення однотипних за густиною мікрообластей гетерогенності у просторі (об'ємі) полімеру. Мікрообластями гетерогенності в об'ємі полімеру, до складу якого входить β -ЦД(МА)₅, є кристаліти й аморфні мікрообласті, а в полімері на основі β -ЦД(Мет)₅ — аморфні мікрообласті, утворені макроциклами β -ЦД, що знаходяться у бічному відгалуженні карболанцюгових міжвузлових молекулярних ланок і метакрилатної сітки, а в полімері на основі лише ЕДМА і ДЕАЕМ — мікрообласті, утворені полімерними сітками кожного з метакрилатних фрагментів, або мікропори і полімерні мікрообласті. Значна інтенсивність розсіювання в області кутів 2θ , близьких до первинного пучка випромінювання, полімером на основі лише ЕДМА і ДЕАЕМ (рис. 3, крива 3), вказує на існування в його об'ємі значних за розміром мікрообластей.

Для оцінки ефективного розміру мікрообластей гетерогенності, існуючих в об'ємі досліджуваних полімерів, визначили за методом авторів роботи [8] такий параметр, як діапазон гетерогенності l_p . Цей структурний пара-

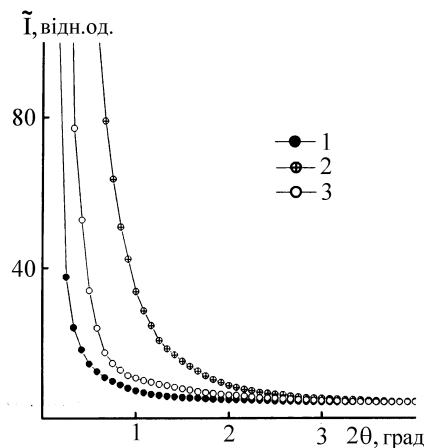

Рис. 3. Профілі інтенсивності малокутового розсіювання рентгенівських променів зразками полімерів П-1 (1), П-2 (2) і П-3 (3).

метр безпосередньо пов'язаний із середнім діаметром мікрообластей гетерогенності у двофазовій системі ($\langle l_1 \rangle$ і $\langle l_2 \rangle$):

$$l_p = \varphi_2 \langle l_1 \rangle = \varphi_1 \langle l_2 \rangle,$$

де φ_1 , φ_2 — об'ємні частки мікрообластей ($\varphi_1 + \varphi_2 = 1$). Встановлено, що полімер на основі β -ЦД(МА)₅ (П-1) має найбільше значення l_p , тоді як полімер на основі β -ЦД(Мет)₅ — найменшу серед досліджуваних полімерних сіток величину цього структурного параметра (таблиця). Це обумовлено тим, що макроцикли β -ЦД(МА)₅ виступають у ролі активного наповнювача полімеру, а макроцикли β -ЦД(Мет)₅ — бічних відгалужень міжвузлових карболанцюгових молекулярних ланок.

Ще однією характеристикою мікрогетерогенної структури досліджуваних полімерів є рівень гетерогенності їх структури. Для кількісної характеристики відносного рівня гетерогенності структури полімерів провели розрахунки такого структурного параметра, як інваріант Порода [9], ве-

Параметри мікрогетерогенної структури досліджуваних полімерів

Зразок полімеру	Мономерні залишки у складі похідних β -ЦД		Мономери у складі кополімерів, моль		l_p , нм	Q' , відн.од.
	(МА) ₅	(Мет) ₅	ДЕАЕМ	ЕДМА		
П-1	1	—	5	5	19	2.0
П-2	—	1	5	5	8	5.2
П-3	—	—	5	5	15	2.7

личина якого незалежна (інваріантна) від форми мікрообластей гетерогенності:

$$Q' = \int_0^{\infty} qI(q) dq,$$

де $q = 2\pi s$. Цей структурний параметр характеризує інтегральну інтенсивність розсіювання рентгенівських променів двофазовою системою і має прямий зв'язок із середньоквадратичною флуктуацією електронної густини ($\langle \Delta\rho^2 \rangle$) в її об'ємі:

$$Q' \propto \langle \Delta\rho^2 \rangle,$$

при цьому $\langle \Delta\rho^2 \rangle = \phi_1\phi_2(\rho_1 - \rho_2)^2$, де ρ_1, ρ_2 — електронна густина мікрофаз ($\langle \rangle, \infty$ — знаки усереднення і прямої пропорційності відповідно). Встановлено, що полімер на основі β -ЦД(Мет)₅, крім найменшого ефективного розміру мікрообластей гетерогенності (l_p), має найвищий серед досліджуваних полімерів рівень гетерогенності структури, тоді як для полімеру на основі β -ЦД(МА)₅ значення Q' найменше (таблиця).

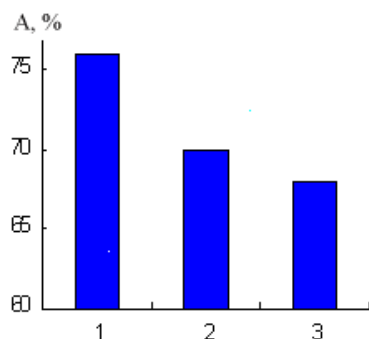

Рис. 4. Сорбція МО зшитими полімерами П-1 (1); П-2 (2); П-3 (3).

Залежність сорбції метилоранжу від складу полімеру наведено на рис. 4. Як видно з діаграми, найкращу сорбційну здатність мають полімери П-1 і П-2: в їхній присутності концентрація МО протягом доби знижувалася більше ніж утричі. Це пояснюється тим, що до їх складу входять похідні β -ЦД, здатні утворювати комплекси включення з органічними сполуками.

Порівнюючи сорбційну здатність зразків, можна відзначити, що полімер П-1, до складу якого входить β -ЦД(МА)₅, має більшу величину адсорбції. Це можна пояснити наявністю у структурі малеїнатів полярних карбоксильних груп,

які здатні утворювати іонні комплекси з третинним азотом МО. На сорбцію МО, крім хімічної будови полімерів, впливає також їхня мікрогетерогенна структура.

ВИСНОВКИ. Таким чином, проведені рентгеноструктурні дослідження показали, що на відміну від вихідних β -ЦД(МА)₅ і β -ЦД(Мет)₅ з частково кристалічною структурою із проявом незначної кількості кристалічної фази β -ЦД, полімери сітчастої будови на основі цих сполук мають аморфно-кристалічну і аморфну структуру відповідно. Це обумовлено тим, що β -ЦД(МА)₅ виступає як наповнювач полімеру, а β -ЦД(Мет)₅ бере участь у радикальній полімеризації, при цьому макроцикли β -ЦД виконують роль бічних відгалужень (підвісок) від міжвузлових карболанцюгових ланок полімеру. Тому вони мають різну мікрогетерогенну структуру: полімер на основі β -ЦД(МА)₅ має найбільший розмір мікрообластей гетерогенності і найменшу величину рівня гетерогенності структури, тоді як у полімеру на основі β -ЦД(Мет)₅ найменший ефективний розмір мікрообластей і найвищий рівень гетерогенності структури. Відмінності у хімічній будові похідних β -ЦД визначають різну мікрогетерогенну структуру полімерів, що, в свою чергу, впливає на їхні фізико-хімічні властивості. Сітчасті полімери, які містять у своєму складі β -ЦД, мають вищу сорбційну здатність щодо метилоранжу порівняно з полімером на основі лише метакрилатних компонентів — ЕДМА і ДЕАЕМ. Це обумовлено здатністю β -ЦД утворювати комплекси включення з органічними сполуками.

РЕЗЮМЕ. Методами рентгенографії у малих та широких кутах досліджено надмолекулярну структуру похідних β -ЦД і полімерів на їх основі. Аналіз експериментальних даних показав, що полімери, до складу яких входять похідні β -ЦД різної хімічної будови, мають значні відмінності у мікрогетерогенній структурі. Вивчено сорбційні властивості отриманих полімерів. Найбільша величина адсорбції метилоранжу характерна для полімеру на основі малеїнату β -ЦД.

SUMMARY. The supramolecular structure of β -CD derivatives and polymers on their base was investigated by X-ray diffraction at small and large angles. Analysis of experimental data showed that the polymers, which include β -CD derivatives with different chemical structure have significant differences in their microhetero-

rogeneous structure. The sorption properties of the obtained polymers were studied. The largest value of methyl orange adsorption is typical for polymer which based on β -CD maleate.

ЛІТЕРАТУРА

1. Опанасенко О.А., Рябов С.В., Сінельніков С.І. // Укр. хим. журн. -2014. -**80**, № 5–6. -С. 6–12.
2. Бабиц І.В., Рябов С.В., Сінельніков С.І. та ін. // Там же. -2012. -**78**, № 9–10. -С. 64–68.
3. Опанасенко О.А., Рябов С.В., Сінельніков С.І., Керча Ю.Ю. // Доп. НАН України. -2013. -**36**, № 1. -С. 130–135.
4. Mathews J.L., Peiser H.S., Richards R.B. // Acta cryst. -949. -**2**, № 1. -Р. 85–90.
5. Гинье А. Рентгенография кристаллов. Теория и практика / Пер. с англ. -М.: Физматгиз, 1961.
6. Штомпель В.И., Керча Ю.Ю., Сухорукова С.А. и др. // Высокомолекуляр. соединения. Сер.А. -2001. -**43**, № 1. -С. 129–134.
7. Рябов С.В., Штомпель В.И., Керча Ю.Ю. и др. // Там же. Сер. А. -2001. -**43**, № 2. -С. 204–210.
8. Perret R., Ruland W. // Kolloid Z. – Z. Polymere. -1971. -**247**, № 1–2. -S. 835–843.
9. Штомпель В.И., Керча Ю.Ю. Структура линейных полимеров. -Киев: Наук. думка, 2008.

Інститут хімії високомолекулярних сполук
НАН України, Київ

Надійшла 20.06.2014